

Foto: Monique Kooijmans

Verleiding troef

Verhef open access tot norm!

Begint de wetenschap zich eindelijk te ontworstelen aan de houdgreep van uitgevers? Publiceren in open-access-tijdschriften neemt immers flink toe. Tijdens het seminar *Toegang tot de toekomst* werd de balans opgemaakt van het Open Access Jaar 2009. “Verplichten helpt niet, verleiden wel”, vindt NWO-directeur Jos Engelen.

Door Gerard Bierens en Erik Oomen

Menigeen zal zich kunnen herinneren dat 2009 werd uitgeroepen tot het Darwin-jaar. Het was tegelijkertijd het jaar van de astronomie, het jaar van de tradities, van de egel, de wetenschap, van creativiteit en innovatie, maar ook het jaar van open access. Voor ieder wat wils dus, maar de laatste in dit rijtje zou voor de biblio-

theekwereld het meest relevante thema in 2009 geweest moeten zijn.

Zeker voor academische bibliotheken, want hier is sinds jaar en dag volop aandacht voor het gedachtegoed van open access. De bibliotheken van deze kennisinstellingen beschikken over een hoogwaardige repository-infrastructuur en bovendien is

men in de academische omgeving verzekerd van de aanwas van nieuwe wetenschappelijke publicaties.

Alle seinen op groen voor open access zou je zeggen, maar de realiteit is weerbarstiger. Een publicatie in een open-access-repository als Narcis¹ wordt namelijk heel anders, zeg maar gerust veel minder gewaardeerd dan een publicatie in een gerenommeerd wetenschappelijk tijdschrift. Het peer-reviewmechanisme geldt nog altijd als de voornaamste kwaliteitsindicator waarbinnen de citatie-index bepalend is voor de reputatie van de wetenschapper. Wetenschappelijke uitgevers houden dit businessmodel graag in stand. Het is immers hun broodwinning, maar daarmee houden ze wetenschappers wel in een voor hen zeer oncomfortabele houdgreep. Datzelfde geldt voor universiteitsbibliotheken. Zij moeten jaarlijks diep in de buidel tasten voor dure databanklicenties om hun gebruikers toegang te kunnen geven tot onderzoeksresultaten van hun 'eigen' wetenschappers. Wie zich bovendien realiseert dat het meeste onderzoek gefinancierd wordt met publieke gelden, zal zich toch even achter de oren krabben.

NIET ZONDER SLAG OF STOOT

De vergelijking met artiesten en hun platenlabels zal wellicht niet helemaal opgaan, maar dankzij de intrede van het web als laagdrempelig distributiekanaal lukt het steeds meer artiesten om zich aan de houdgreep van hun platenlabels te onttrekken. Ditzelfde patroon tekent zich langzaam maar zeker ook af in de wereld van het wetenschappelijk onderzoek. Maar zonder slag of stoot gaat dit niet. Juist daarom zijn initiatieven als het Open Access Jaar 2009 van groot belang. Een groot aantal activiteiten is in dit jaar in gang gezet en uitgevoerd, begin 2010 is het dus tijd om de balans van het Open Access Jaar 2009 op te maken.

Het door SURFfoundation georganiseerde seminar met als motto *Toegang tot de toekomst* vindt plaats op 2 februari 2010 in de Beurs van Berlage te Amsterdam. Dat dit geen willekeurige gekozen locatie is zal gaande de dag blijken.

Na de officiële opening van het seminar door SURFfoundation-directeur Wim Liebrand is het woord aan SURFshare-projectmanager Gerard van Westrienen. Hij kijkt terug op het Open Access Jaar 2009. Een jaar dat een nieuwe impuls heeft gegeven aan open access, een thema waarin ons land eigenlijk altijd al voorop liep. Immers, al in 2005 ondertekenden de Nederlandse Universiteiten, KNAW, KB en SURF de Berlin Declaration on Open Access² en werd er in datzelfde jaar al aan de weg getimmerd met Keur der Wetenschap.

Van Westrienen staat stil bij een aantal belangrijke open-access-

activiteiten en resultaten van het voorbije jaar. Eigenlijk begint dat jaar al eind 2008 als SURFshare het Open Access Jaar initieert met de rOAdmap: *van zandpad tot snelweg*⁴. Tegelijkertijd roept SURFshare de achterban op om grassrootsprojecten in te dienen zodat kleinschalige open-access-initiatieven snel zijn te realiseren. Dit levert een dertiental grassrootsprojecten op die tijdens het Open Access Jaar zullen worden uitgevoerd.

Een ander belangrijk resultaat in 2009 is de Houghton Study⁵ waarin de kosten en baten van drie publicatiemodellen zijn onderzocht. Houghton toont hierin aan dat het open-access-model kan leiden tot een maatschappelijk voordeel van maar liefst 133 miljoen euro per jaar! De landelijke pers⁶ (onder andere *NRC Handelsblad*, *De Telegraaf* en *ScienceGuide*) haakt hierop in en door gezaghebbende partijen in het werkveld worden opvallende uitspraken gedaan: "wat met publieke middelen is gefinancierd, moet in het publieke domein terechtkomen", "de ontwikkelingen richting open access zijn onomkeerbaar" en "financiers van onderzoek zouden open access moeten verplichten".

LANGZAAM IN BEWEGING

Voorzitter van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) Jos Engelen neemt deze signalen zeer serieus en stelt namens het NWO een subsidiepot van 5 miljoen euro in het vooruitzicht. Ook de HBO-raad laat van zich horen. Tijdens het Seminar HBO en Open Access in november 2009 ondertekent Doekle Terpstra namens alle hogescholen de Berlin Declaration on Open Access. Veel hogescholen onderstrepen de open-access-gedachte overigens al langer via de HBO-Kennisbank⁷. Daarnaast is recentelijk met het project Open Onderzoek een fraaie oplossing bedacht om publicaties van hbo-lectoren op een landelijk platform te etaleren⁸. En zelfs de wetenschappelijke uitgeverwereld komt langzaam in beweging. Met name Springer, Amsterdam University Press en Igitur hebben het afgelopen jaar geïnvesteerd in diverse innovatieve open-access-ontwikkelingen.

Buiten Nederland is er in 2009 eveneens volop aandacht voor open access, met een wereldwijd piekmoment in oktober. Van 19 tot en met 23 oktober 2009 is het namelijk internationale Open Access Week. Bibliotheken van een groot aantal universiteiten en hogescholen maken van deze gelegenheid gebruik om binnen hun eigen instelling nog eens extra de aandacht te vestigen op open access. De vele promotionele acties (rondetafel-discussies, workshops, lunchlezingen, promotieteams) worden ondersteund door de in deze week gelanceerde website www.openaccess.nl.

Van Westrienen sluit af met de prettige constatering dat het aantal open-access-publicaties de afgelopen jaren flink is toegenomen. Narcis telt bijvoorbeeld inmiddels ruim 200.000 items. Maar om dit even in perspectief te plaatsen: twee derde van alle onderzoeksoutput komt nog altijd niet in repositories terecht.

ZO MIN MOGELIJK DREMPELS

De tweede spreker, Babs van den Bergh (directeur Onderzoek en Wetenschapsbeleid van het ministerie van OCW), is virtueel aanwezig. Via een videoboodschap benadrukt Van den Bergh

Nederland loopt warm

Om de vele activiteiten van het afgelopen jaar nog eens terug te kunnen kijken heeft SURFshare een speciaal open-access-boek uitgebracht met de titel *Nederland loopt warm voor Open Access*. KB-directeur Bas Savenije reikte tijdens het open-access-seminar het eerste exemplaar van deze uitgave uit aan de voorzitter van het NWO, Jos Engelen. De (uiteraard) gratis pdf-versie van het boek is te downloaden via de website van SURFfoundation.nl³.

Foto: Monique Kooijmans

Open Access Award

Veel mensen hebben zich in 2009 op zowel strategisch als uitvoerend niveau ingezet voor open access. Voor hen heeft SURF-share de Open Access Award-verkiezing⁹ gehouden. Winnaar van de award op strategisch niveau: **Eelco Ferweda**, uitgever bij Amsterdam University Press en coördinator van het OAPEN-project (Open Access Publishing in European Networks). Winnares op uitvoerend niveau: **Saskia Woutersen-Windhouwer**, repository manager Auteursrechten Informatiepunt, Universiteit van Amsterdam.

Foto: Monique Kooijmans

hoewel de haast onbegrensde huidige digitale mogelijkheden ingrijpen in onze samenleving. Deze technologische ontwikkelingen hebben uiteraard ook hun impact op het wetenschappelijk onderzoek. Binnen dit kader schrijft OCW momenteel een nota met als uitgangspunt dat publiek gefinancierd onderzoek duurzaam en met zo min mogelijk drempels toegankelijk zou moeten zijn voor het publiek, mét behoud van kwaliteit. Een uitgangspunt dat bijdraagt aan de ambitie van Nederland om een innovatieve, vooruitstrevende kenniseconomie te zijn. In gesprek met betrokken partijen (wetenschappers, universiteiten, hogescholen, bedrijven, uitgevers, bibliotheken en burgers) gaat OCW bekijken hoe de open-access-transformatie zo goed mogelijk is te maken, om zo van 'groen naar goud' te gaan. De nota wordt later dit jaar gepresenteerd.

Dan is het woord aan de al eerder genoemde Jos Engelen, voorzitter van NWO. Hij geeft aan dat wetenschappelijk publiceren veelal gepaard gaat met een bepaalde ijdelheid en prestige. De nog lage waardering voor open-access-publicaties vormt daardoor voor veel wetenschappers een struikelblok, maar Engelen ziet stimuleringsmogelijkheden. Verplichting is geen goede optie, eerder verleiding. Dé oplossing volgens Engelen is een aanpassing van het businessmodel van uitgevers: laat de auteur betalen voor de publicatiekosten, maar met behoud van het copyright. Engelen laat het niet bij woorden en gaat over tot daden door de toegezegde open-access-'pot' van 5 miljoen euro voor geopend te verklaren. Per direct kunnen NWO-onderzoekers alvast aanspraak maken op 2,5 miljoen euro van deze pot voor open-access-tijdschriftpublicaties. Engelen besluit zijn betoog met een oproep in de richting van de onderzoekers en financierders. Zij moeten in beweging komen door respectievelijk open access te gaan publiceren en de gevestigde kwaliteitsmeting van tijdschriften via impactfactoren los te laten. Hij vertrouwt erop dat dit zal gebeuren, afgaande op de groeiende steun voor het uitgangspunt dat publiek gefinancierd onderzoek terug moet vloeien in het publieke domein.

Foto: Monique Kooijmans

WIJZE MANNEN

Hoogtepunt van de dag wordt de forumdiscussie, mede dankzij de bezielende gespreksleiding van interviewer/schrijver Frénk van der Linden. Het forum zelf bestaat uit een zestal heren die hun visie op open access mogen geven: Philip Eijlander (rector magnificus UvT), Derek Haank (CEO Springer), Paul Doop (collegelid UvA en HvA), Doekle Terpstra (voorzitter HBO-raad), Vincent Icke (hoogleraar theoretisch astrofysica) en Jos Engelen (NWO). Zo'n commissie van wijze mannen op

een podium biedt op zichzelf geen garantie voor succes, maar Van der Linden verstaat zijn vak en weet de discussie feilloos vorm te geven. In eerste instantie door zich plenair af te vragen waar het hier eigenlijk over gaat. Vincent Icke weet dit met één woord samen te vatten: GELD! Met 'traditioneel' publiceren in tijdschriften is namelijk veel geld gemoeid en uitgevers hebben er belang bij dat dit systeem overeind blijft.

Het financiële, commerciële aspect van publiceren dat door Icke is aangekaart, zit de zaal duidelijk niet lekker. Uitgevers mogen gerust geld vragen maar in alle redelijkheid en in ruil voor kwalitatieve dienstverlening. Ook de manier waarop onderzoekers gemotiveerd kunnen worden om open access te gaan, is niet evident. Veel open-access-repositories of -journals hebben immers (nog) geen gerenommeerde status en impactfactor. Dit moet dus veranderen! Hoe is de vraag, maar de forumheren lijken in elk geval bereidwillig. Wie de volledige forumdiscussie nog eens wil terugkijken, kan de beelden zien via SURFmedia¹⁰.

Dagvoorzitter en SURFshare programmamanager Marjan Vernooy sluit het seminar af met een verlangen naar MORE, ofwel Make Open Research Effective. Open access is immers geen einddoel maar een voorwaarde voor de paradigmashift naar open onderzoek. Binnen SURFshare zal men blijven werken aan optimalisering van infrastructuur, ook in internationaal verband. Belangrijk werk, maar tegelijkertijd geeft Vernooy aan dat SURFfoundation de fakkel nu toch echt doorgeeft aan het werkveld. De boodschap is helder: universiteiten, hogescholen, wetenschappers, uitgevers en bibliotheken zullen (met SURFfoundation aan hun zijde) samen moeten optrekken om open access tot norm te kunnen verheffen.

VOOR WAT HOORT WAT

Er is veel bereikt in het Open Access Jaar. Tegelijkertijd toont het seminar aan dat belangrijke stappen nog gezet moeten worden. Stappen die voor een niet-ingewijde nauwelijks zichtbaar

zijn. Stappen die zich toespitsen op stimulering en goodwill van onderzoekers, loslaten van ingesloten businessmodellen en ombuigen van geldstromen. 'Voor wat hoort wat' lijken ze te zeggen; open access prima, maar wel onder bepaalde voorwaarden. Een kwestie van handjeklap en ruilhandel dus? Inderdaad, precies datgene waar het in de Beurs van Berlage ooit om begonnen is. Gehandeld in aandelen wordt er in de Beurs van Berlage niet meer, maar voor open access liggen de opties nu op tafel. De toekomst zal uitwijzen of- en door wie deze verzilverd gaan worden. **dib**

Gerard Bierens is ontwikkelaar van de digitale mediatheek van Fontys Hogescholen en bovendien nauw betrokken bij de ontwikkeling van de HBO-Kennisbank. Zijn weblog is te vinden op www.gerardbierens.nl.

Erik Oomen is ontwikkelaar van de digitale mediatheek van Fontys Hogescholen en (vul maar aan). Zijn LinkedIn-profiel is <http://nl.linkedin.com/pub/erik-oomen/6/88a/679>.

Foto: Monique Kooijmans

Noten

¹ www.narcis.org

² <http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>

³ www.surfoundation.nl/nl/publicaties/Documents/SURFboek_Nederland_loopt_warm_voor_OpenAccess_webklein.pdf

⁴ www.surfoundation.nl/wiki/display/rOAdmap/Home

⁵ www.surfoundation.nl/wiki/display/economicstudyOA

⁶ www.surfoundation.nl/wiki/display/economicstudyOA/Media+attention

⁷ www.hbo-kennisbank.nl

⁸ www.lectoren.nl

⁹ www.surfoundation.nl/nl/themas/openonderzoek/OpenAccess/Pages/SURFshareOpenAccessAward.aspx

¹⁰ <http://bit.ly/9VoOpX>